

Tények, feladatok és javaslatok a Magyar Tudományos Akadémia küldetésével kapcsolatban

A dokumentum „A Magyar Tudományos Akadémia küldetése 2019” című közgyűlési előterjesztéshez, annak pontjaihoz csatlakozva tartalmaz tényeket, feladatokat és javaslatokat. A szöveg részben az MTA tudományos osztályaitól és köztestületi tagjaitól érkezett javaslatok alapján készült.

1. Az Akadémia a magyar tudományos közösséget egyesítő és megjelenítő köztestület.

Az MTA mintegy 17 000 köztestületi tagja megjeleníti a teljes magyar tudományos tevékenységet, és képviseli minden (hazai és külföldi) művelőjét. Méltányos és következetes képviselőjük, tudományos hivatásuk gyakorlásának és a nemzetet szolgáló tevékenységüknek támogatása az MTA alapvető felelőssége.

Az európai kutatástámogatási rendszerben egyre hangsúlyosabbá válik a bölcsészet- és társadalomtudományok szerepe a természettudományi kutatások eredményeinek sikeres megvalósításában, és fordítva: egyes természettudományi eredmények felhasználhatók a bölcsészet- és társadalomtudományi kutatásokban. Az Akadémia feladata építő egymásrataltságuk artikulálása, feltárása és a kutatások eredményessége érdekében való kommunikálása.

2. Az Akadémia őrzi és ápolja a magyar nyelvet, gondozza a nemzet tudományos és kulturális örökségét.

Ezeknek a feladatoknak az ellátásához széles körű együttműködésre van szükség az Eötvös Loránd Kutatási Hálózattal (BTK, Nyelvtudományi Intézet). Ennek az együttműködésnek a kereteit célszerű szerződésben rögzíteni. További fontos együttműködő partnerek az EMMI és a művészeti akadémiák.

Az MTA bölcsészet- és társadalomtudományi osztályai képesek olyan kormányzati tevékenységekben közreműködni, amelyek – a tudomány mindenkori állásának megfelelő, legmagasabb szintű szakmai kompetenciára támaszkodva – törekszenek a magyar nyelv határokön átnyúló kutatására, a történelmi folyamatok megértésére, a nemzeti kulturális örökségnek a digitális korszak igényeit is követő dokumentálására és megóvására, a közoktatás és felsőoktatás tartalmának és színvonalának formálására, valamint társadalmunk égető szociális és gazdasági problémáinak feltárására.

Az MTA feladata a magyar nyelvű tudományos terminológia kialakításának segítése és gondozása.

3. Az Akadémia hozzájárul a kutatás feltételeinek megteremtéséhez, és képviseli a magyar tudományos kutatás érdekeit.

Ki kell alakítani a nemzetközi és nagy nemzeti tudományos és tudománypolitikai szervezetek (pl. OECD, UNESCO, ISC, EASAC, ALLEA, Science Europe, NAS, Royal Society) által készített jelentések, tanulmányok rendszeres magyar nyelvű referálásának és hazai helyzethez való adaptációjának rendszerét.

Kiemelendő ezek közül az európai szakpolitikai ajánlások rendszeres bemutatása, alkalmazása és az ENSZ fenntarthatósági céljainak (SDG) teljesítése érdekében megvalósuló globális

együttműködésben való részvétel elősegítése, ami az MTA tudományos tanácsadói szerepvállalásának is elengedhetetlen feltétele.

A Magyar Tudományos Művek Tára a tudományos publikációk országos katalógusa, a magyar tudomány teljesítményének fontos nyilvántartása. Az MTMT kettős feladatot hivatott ellátni: egyfelől elősegíti a tudományos teljesítmények értékelését, másfelől tájékoztatást ad a tudomány művelőinek, illetve a tudományos eredmények alkalmazóinak. Az MTMT nemzetközi normákhoz és az új informatikai megoldásokhoz való igazítása jelentős feladat. Indokolt dokumentálni az alkotók személyéhez objektíven kapcsolható tudományos alkotásokat (vezető nemzetközi konferenciákon tartott előadások és posztterek, szabadalmak, új mérőeszközök, számítási, mérési eljárások).

Az egyetemi, kutatóintézeti és ipari kutatások közötti, innovációhoz vezető együttműködést kidolgozott, tapasztalatokra alapozott módszertan szerint kell megszervezni és elindítani. A több intézményre kiterjedő, a gazdasági szférát is bevonó, nemzeti szintű, multidiszciplináris programok szervezése szükségképpen hálózatszerű: a résztvevők saját szakértelmükre támaszkodva és saját erőforrásaikat is használva kutatnak, de rendszeres találkozási, belső pályázatok segítik a közös célok megfogalmazását és megvalósítását. Az eddig is működő Kiválósági Együttműködési Programok odaítélését, elindítását szervezettebbé kell tenni. Kulcsfontosságú, hogy vezetésükre az Akadémia a tématerületet nemzetközi szinten reprezentáló, az érintetteket integrálni képes szakmai kiválóságokat nyerjen meg. Fontos a már elindított programok (pl. víztudomány, tantárgy-pedagógia) továbbvitele.

Az MTA alapítsa meg az „Institute for Advanced Studies”-t, melynek egyik fő küldetése a hazai egyetemi és kutatóintézeti kutatások nemzetközi trendek és célok alapján való összehangolása, célzott műhelymunkák megvalósítása, nemzeti kutatási programok elindítása, támogatása. Az „Institute for Advanced Studies” akár falak nélküli intézetként is működtethető, különböző intézményekben alkalmazott kutatók koordinált munkájával. Megfelelő előkészítés után az új intézet csatlakozzon az Institute for Advanced Studies nemzetközi hálózatához.

Az akadémiai törvény lehetővé teszi, hogy az Akadémia továbbra is meghirdethessen és elbírálhasson ösztöndíjakat és kutatócsoport-támogatásokat. Fontos feladat, hogy megtartsuk az MTA szerepét az eddigi sikeres ösztöndíjak és pályázatok (Bolyai, Prémium posztdoktori, Lendület, MTA-egyetemi kutatócsoportok) odaítélésében és ezzel a kutatói pálya sarkalatos pontjain a legsikeresebb, kiváló kutatók kiválasztásában és támogatásában.

A kutatók publikációs lehetőségei főleg a humán tudományterületen okoznak gondot. Felül kell vizsgálni az MTA saját kiadói tevékenységét, az Open Access mozgalom fejlődését, valamint a tudományos folyóirat- és könyvkiadás helyzetét itthon és a nemzetközi térben. Az Akadémia tartsa meg folyóiratai alapítói jogát, megfontolandó továbbá új folyóiratok alapítása vagy átvétele annak érdekében, hogy az akadémiai folyóiratok rendszere minden fontosabb tudományterületet szakmailag igényesen lefedjen. A folyóiratok folyamatos gondozásában erősíteni kell az osztályok szerepét.

4. Az Akadémia a tudományos minőség és a tudományetika letéteményese.

Az MTA fogalmazza meg a tudományos kutatás szabadságának a kutató egyén, a kutatócsoport és a kutatóintézmények szintjén érvényesítendő ismérveit. A követelmények listája térjen ki a kutatási témaválasztásra, a kutatási folyamat és a kutatás eredményeinek kommunikációjára, a nemzeti és az európai kutatáspolitikai alakításában való részvételre, a kutatásfinanszírozás módszereire. E jogok érvényesülését az MTA a hazai kutatási intézményrendszer minden szegmensében monitorozza.

Az MTA doktora cím vonzóbbá tételének eszköze – a teljesítmény tartalmára vonatkozó magas minőségi követelmények megőrzése mellett – az eljárások felgyorsítása, a habitusvizsgálat hangsúlyának áthelyezése a mechanikus elemekről a tudományos eredményekre, a pályázók

adminisztratív és bürokratikus terheinek csökkentése, a követelmények és az eljárás menetének több módszerrel való megismertetése (előadások és konzultációk szervezése a Fialat Kutatók Akadémiája és a Doktori Tanács közreműködésével).

Az MTA kezdeményezze az egyetemek, a kutatóintézetek, az ipari kutatásokat végző vállalatok, valamint a kutatásfinanszírozók részvételével a nemzeti kutatásetikai rendszer és eljárásrend létrehozását, felajánlva a folyamat koordinálását. A nemzeti tudományetikai rendszer továbbépítésének és a nemzetközi normákhoz való igazításának kiindulópontja az EU hivatalos dokumentumának is tekintett *A kutatási integritás európai magatartási kódexe*, melyet az All European Academies (ALLEA) adott ki 2017-ben. Az MTA tudományetikai kódexét az új európai kódexhez kell igazítani.

Az MTA, igazodva a nemzetközi elvekhez, dolgozza ki a tudományos értékelés tudományágtól függő, de országosan egységes rendszerét. Kiemelten fontos független külföldi szakemberek, köztük a külső tagok rendszeres bevonása az értékelési eljárásokba, továbbá annak elérése, hogy az értékelési eljárásoknak legyenek jól definiált szervezeti vagy személyi következményeik. A gyorsan változó nemzetközi elvek és gyakorlat alapján a tudományértékelés módszereit rendszeresen felül kell vizsgálni.

Az MTA több célból értékelhet intézményeket, kutatóintézeteket, egyetemi intézeteket: „Kiváló Kutatóhely” cím adományozásával; a törvény által előírt feladatának megfelelően a tudomány helyzetéről szóló országgyűlési jelentés elkészítésével; felkérésre – ha ezt kapacitása megengedi – tudományos intézmények átvilágításával. Az értékelési folyamatokban kulcsszerepet kell kapniuk a tudományos osztályoknak.

Össze kell hangolni – a Magyar Rektori Konferenciával és az egyetemekkel együttműködve – a tudományos minősítések (PhD, habilitáció, DSc) követelményrendszerét és funkcióját.

5. Az Akadémia feladata a magyar tudomány nemzetközi kapcsolatainak bővítése, eredményeinek megjelenítése és érdekeinek képviselése.

Az MTA nemzetközi megjelenése szempontjából kiemelendő a World Science Forum, az Akadémia legszélesebb nemzetközi partnerségen alapuló programja. A WSF szervezőjeként az MTA a világ legbefolyásosabb tudományos szervezeteinek egyenrangú partnereként jelenik meg a világ tudományos közössége előtt. A Világforum szervezeti hátterének biztosítása és folyamatos finanszírozása kiemelt akadémiai érdek. Lehetőség szerint még jobban össze kell hangolni a hazai tudományossággal és tudománypolitikával. A WSF „brand” a fórumok közti időszakban is használható események, programok szervezésekor, ezzel erősíthető az akadémiai kezdeményezésű nemzetközi programok presztízse, láthatósága is.

Az európai együttműködések terén kiemelt jelentőségű az európai tudományos és innovációs szervezetek (ALLEA, EASAC, Academia Europaea, Union Académique Internationale, ERC, JRC, EIC) munkájában való részvétel, illetve a V4-országok akadémiaival való rendszeres találkozó és szoros együttműködés. A külföldi tudományos szervezetekkel való kapcsolatépítést segítő akadémiai egyezmények és mobilitási támogatások területén egyszerűsített, de szigorúbb elbírálás alapján új támogatási rendszert szükséges felépíteni.

Az Akadémia ismertségét növelheti és a kiemelkedő nemzetközi tudományos és tudománypolitikai eredmények hazai bemutatását is segítheti egy éves programmal meghirdetett, külföldi tudósok nyilvános előadásaira épített sorozat.

Az MTA kapcsolata a külföldön élő magyar nyelvű és tárgyú tudományos kutatások művelőivel, a határon túli magyar tudományossággal nem korlátozódhat a Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság (jelenleg is nagyon aktív) működésére, hanem az Akadémia mindennapjainak (rendezvényeinek, publikációinak, konzultációinak, osztályüléseinek) részévé kell válnia.

A külföldi magyar tudományosságon belül különös figyelmet kell fordítani az MTA külső tagjaira. Bővíteni kell jogaikat, erősíteni a kötődésüket, bevonni őket az osztályok munkájába, a kiemelt témák megjelenítésébe, a szakértői tevékenységbe. Testületi tevékenységük megkönnyítésére fokozatosan át kell térni a távkonferencia-rendszerű ülésekre, amelyeket korlátozott számú személyes találkozás egészít ki. A következő választási ciklusok során célszerű növelni a 70 év alatti külső tagok számát.

A nemzetközi pályázati sikerek előmozdításához nem elég az aktívabb pályázás; fontos, hogy a magyar kutatók mind a pályázatok feltételeinek meghatározásában, mind a kutatók pályázásra való felkészítésében, mind a bírálóbizottságokban vállaljanak szerepet. Az ERC-pályázatokon eddig elért sikeresség fenntartása és fokozása további erőfeszítéseket igényel.

Minden körülmény adott ahhoz, hogy Budapest legyen a régió tudományos központja. Hagyományainknak, tudománydiplomáciai tevékenységünknek és a nemzetközi porondon is meghatározó, iskolateremtő kutatóinknak köszönhetően Magyarország messze jobban teljesít a tudományban, mint ahogy az a népesség számából következne. Az MTA elismertsége és nemzetközi beágyazottsága is kiemelkedő a régióban.

A remélt további fejlődés kulcsa az egyetemek gyökeres megújulása. A külföldi diákok számára vonzóbbak lennének a hazai egyetemek, ha több kiemelkedő külföldi oktatót és kutatót tudnánk Magyarországra hívni. Szükség van a tudományos élet „körforgásának” felpozíciójára, amely jelenleg pénzügyi és adminisztratív akadályokba egyaránt ütközik. Szorgalmazni kell, hogy

- épüljön fel egy 7-8 ezer fős kongresszusi központ;
- bővüljenek az MTA Székház funkciói, minél hamarabb kerüljön sor a felújítására;
- a kiváló professzorok bére jelentősen emelkedjen;
- sokkal több külföldi diák tanuljon Magyarországon: a vezető egyetemeken legyen angol nyelvű mester- és PhD-képzés vagy -részképzés fizetős és ösztöndíjas alapon egyaránt;
- háruljanak el a külföldi vezető oktatók és kutatók magyarországi tevékenységének bürokratikus akadályai (pl. ne legyen szükség PhD-honosításra és habilitációra, bocsássanak ki kutatói-professzori vízumot);
- a közbeszerzés racionálisabban, a tudományos kutatás sajátosságaihoz igazítva működjön.

6. Az Akadémia a nemzet tanácsadója.

Az MTA a rendelkezésére álló szellemi tőke és tapasztalat birtokában a szükséges szervezeti keretek megteremtése után kiválóan alkalmas a kormányzati döntéshozatalt segítő tudományos tanácsadói szolgálat működtetésére. A jól működő tudományos tanácsadás feltétele a kormányzattal és a tudománypolitikát alakító intézményekkel való szoros szakmai és személyes kapcsolat és együttműködés. Az Akadémia nevezzen ki a kormányzati kapcsolatokért felelős vezetőt.

Nem elegendő a kormányzattól érkező kérdésekre és felkérésekre hagyatkozni. A politikai döntéshozók közvetlen tájékoztatása mellett az Akadémia szakpolitikai szerepvállalását erősíti, ha évente több fontos nemzeti sorskérdést, társadalmi problémát, fejlődési lehetőséget, dilemmát feldolgozva átfogó jelentést készít, melyeket nyilvánosan megvitat és közread, szakmai konferenciákat szervez, szakpolitikai véleményeket publikál. El kell érni, hogy az Akadémia véleményével, eredményeivel rendszeresen foglalkozzanak parlamenti bizottságok, a minisztériumokban

működjenek tudományos tanácsadók, a magyar kutatók mindenkor tudományos eredményei és tapasztalatai jelenjenek meg a megfelelő kormányzati döntésekben és cselekvésekben is.

Az Akadémiának biztosítania kell képviselőit az országos tudománypolitikai testületekben, köztük a Nemzeti Tudománypolitikai Tanácsban (NTT), az ELKH Irányító Testületében és az ELKH Tudományos Tanácsában. Az Akadémia vállaljon fontos szerepet a nemzeti KFI stratégia megújításában.

A teljesség igénye nélkül felsorolunk több fontos témát, melyben az Akadémia mint a nemzet tanácsadója eddig is fontos szerepet játszott, illusztrálva azt a sokoldalú, szerteágazó tevékenységet, melyet az Akadémia végez, szervez vagy koordinál:

- Az Akadémia figyelemmel kíséri és kutatásokkal, elemzésekkel támogatja az oktatást annak minden szintjén. Különös figyelmet fordít a kutatói utánpótlás ügyére, az egyetemi oktatás és doktori képzés segítésére. A Tantárgy-pedagógiai Kutatási Program keretében 19 kutatócsoport foglalkozik az oktatás módszertani kérdéseivel.
- Az MTA elnöke delegálja az Országos Környezetvédelmi Tanács (a mindenkor kormány javaslattevő, tanácsadó, véleményező szerve) tudományos képviselőit, összesen 7 főt. A tanács többek között a föld, a víz, a levegő, az élővilág és az épített környezet védelméhez kapcsolódó jogszabály-előkészítési munkát segíti.
- Az Agrártudományi Osztály közvetlen szerepet vállal az agrárpolitika kérdéseinek megválaszolásában, a mindenkor tárca vezetői felkéréseinek megfelelően az agrárstratégia kidolgozásában, az EU mezőgazdaságot érintő anyagainak értelmezésében és kidolgozásában.
- Az ember alanyi jogát biztosító, alapvető érdekét szolgáló egészségügyi rendszer kiépítése, az alap- és alkalmazott egészségügyi kutatások összehangolása, a szolgáltatási innováció fejlesztése korunk egyik legnagyobb kihívása. Az Elnöki Bizottság az Egészségért részletes állásfoglalást tett közzé a 21. század egészségügyi kihívásairól.
- Az éghajlatváltozás és a globalizáció kapcsán korunk nagy kihívása a biodiverzitás folyamatos csökkenése, ezzel egy időben a különböző kórokozók okozta járványok terjedése. Az MTA szakmai javaslatok, intézkedési tervek kidolgozásával kész a mindenkor kormányzati együttműködésre, mint ahogy tette pl. a szünyoggyérítés témakörében kidolgozott tervekkel.
- A Nemzeti Víz tudományi Program koordinálja az egyetemeken, kutatóintézetekben és az államigazgatásban szétszórta tevékenykedő víztudományi műhelyek munkáját, illeszkedve a vízstratégiát megtestesítő Kvassay Jenő Tervhez, együttműködésben a vízügyi kormányzattal és figyelemmel a nemzetközi trendekre és a Kárpát-medence vízügyi egységére.
- Az MTA újra életre hívta a Világgazdasági Tudományos Tanácsot, mely rendszeres üléseken tekinti át a világgazdaság trendjeit és hazai hatásukat. Évente külön kötetben is közzéteszi ezeknek a kutatásoknak az eredményeit.
- Az MTA kezdeményezésével, kormányzati támogatással valósul meg a Magyarország Nemzeti Atlasza projekt, melynek 4 önálló kötete 2018-tól évente jelenik meg. Az atlasz hazánk és a Kárpát-medence természeti, társadalmi és gazdasági földrajzát mutatja be.

7. Az Akadémia közvetíti a tudományos kutatások eredményeit a társadalom számára.

A kutatóhálózat leválasztása után az MTA kommunikációjának új értelmezésére és irányváltására van szükség. Az eddigi, a kutatócsoportokra és intézetekre koncentrált eredménykommunikáció terjedjen ki az egész tudományos kutatóközösség eredményeire, ennek megfelelő szigorúbb szelekcióval. Ez alapozhatja meg az új intézményi kommunikációs stratégiát is, amelynek legfontosabb célja, hogy megmutassa: a 2025-ben 200 éves MTA élő, aktív intézmény, és széles körű tevékenysége fontos a tudományos közösség, a társadalom, a döntéshozók számára.

Továbbra is vezető szerepet kell vállalni a Magyar Tudomány Ünnepeinek megszervezésében, megragadva az általa nyújtott lehetőséget a tudomány népszerűsítésére, a fiatalokkal, a diáksággal és a döntéshozókkal való kapcsolat erősítésére, a legfontosabb aktuális tudománypolitikai kérdések megvitatására.

Az Akadémia rendszeresen szervezzen rendezvényeket a szélesebb közönség számára, egy-egy, a küldetéséhez kapcsolódó kiemelt témáról. E témák gazdái a tudományos osztályok legyenek. E rendezvényeket célszerű összehangolni a területi bizottságok és az egyetemek hasonló rendezvényeivel és azok kommunikációjával.

Az Akadémia indítsa újra a Mindentudás Egyetemét, kihasználva az új kommunikációs eszközöket.

Az MTA álljon készen arra, hogy döntéshozói kérésre, újságírói megkeresésre, illetve társadalmi igényre egy-egy aktuális kérdésben gyors állásfoglalást adjon.

Az MTA honlapja az intézményi tartalom és az aktuális tudománypolitikai és tudományszervezési kérdések mellett népszerűsíti a kutatói életpályát, és megbízható, aktuális információkat tartalmazó tájékoztató pont a szélesebb közönség, illetve a sajtó számára. A honlap angol nyelvű változatának naprakészen kell tartalmaznia a külföld számára is releváns tartalmakat.

Az osztályok honlapjait a tudományág általánosan elfogadott fórumaivá kell fejleszteni, ahonnan elérhetők a magyar elektronikus szakfolyóiratok, a legizgalmasabb hazai eredmények ismertetői az osztály szakterületén jártas olvasók számára követhető mélységben, az akadémiai doktori disszertációk magyar nyelvű összefoglalói, hírek, programok stb.

Az MTA doktora címről szóló információkat az MTA honlapján könnyen elérhetővé kell tenni, utalva ezzel a tudományos minősítési eljárás kiemelt szerepére és segítve az MTA doktora cím iránt érdeklődők és a pályázók tájékoztatását a követelményekről, az eljárás menetéről, a szabályzati háttérrel, a folyamatban lévő ügyekről és a korábban elnyert címek nyilvános dokumentumairól.

A tudomány értékeinek védelme az áltudományokkal szemben a tudomány módszereinek minél szélesebb körben történő ismertetésén kell, hogy alapuljon. Ehhez fel kell használni az MTA rendezvényeit, a sajtó munkatársainak rendszeres képzését, valamint a tudomany.hu portál továbbfejlesztését.